

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 31

הלכות יום טוב

מלאכת אוכל נפש

שבעה ימים בשנה, וי"ב ימים בגולה נקראים 'ימים טובים'. ואלו הם: ראשון ושביעי של פסח, חג השבועות, ראש השנה, ראשון ושמיני של חג הסוכות. ימים אלו אסורים בעשיית מלאכה, השוכת בהם ממלאכה קיים מצות עשה והעושה בהם מלאכה לוקה, שנאמר בפסוק (שמות יב, טז) 'וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם פל מלאכה לא יעשה בהם'.

אמנם יצא מן הכלל הנזכר מלאכת 'אוכל נפש' [מלאכה לצורך אכילה], שהותרה לצורך אפייה ובישול ביום טוב, וכפי שנאמר בפסוק (שם) 'אֲךָ אֲשֶׁר יֶאֱכַל לֶקֶל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם'. מכאן למדו חז"ל (ביצה לו:) 'אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד', וביארו חז"ל שמלבד מלאכות של 'אוכל נפש', שווה יום טוב לשבת בכל המלאכות האסורות.

מלאכת 'אוכל נפש' פירושה מלאכה הנעשית בגוף האוכל כגון שחיטה, אפייה, לישה וכיוצא בהן שהם מותרות, אך כל שאין בהם צורך אכילה כגון, כתיבה, אריגה, בנין וכיוצא בהן אסור לעשות ביום טוב. יצאו מן הכלל מלאכת 'הוצאה' ו'הבערה' שהותרו ביום טוב למרות שאין פעולתם בגוף האוכל, טעם ההיתר מכיון שכבר הותרו לצורך אכילה, הותרו גם שלא לצורך, בתנאי שיש בהם צורך קצת¹. ולהלן יבואר גרדי ופרטי הלכות 'אוכל נפש' ביום טוב.

אם רוצה להכין ביום טוב מאכלים שלא היה נפגם טעמם כלל אילו היה מכינם מערב יו"ט, אך רק ביו"ט נמלך לאכול ממאכלים אלו?

מאכלים שאין טעמם נפגם כלל אם מכינים אותם מערב יו"ט, כל שלא היה יכול לעשותו מערב יו"ט כגון שלא ידע שירצה לאכול מאכל זה ביו"ט, או שלא היו לו מצרכים הנדרשים להכנתם, או שהיה טרוד בערב יו"ט ולא היה לו פנאי, מותר להכינם ביום טוב ללא שינוי².

האם מלאכת בישול ביום טוב 'הותרה' לגמרי ביו"ט, או שצריך להשתדל למעט במלאכה כמה שאפשר?

'מלאכת מבשל' היא מהמלאכות שהותרו ביום טוב לצורך אוכל נפש³. ובפוסקים מבואר שמלאכת 'אוכל נפש' אינה בגדר 'דחוייה', שהרי מצות האכילה ביום טוב אינה סיבה מספקת לדחות 'איסור מלאכה', אלא היא בגדר 'הותרה', והיינו שמלאכת אוכל נפש לא נאסרה מעולם, שלא נאסרה ביו"ט אלא 'מלאכת עבודה', וצורך אוכל נפש אינו בכלל זה⁴. ולכן אין צורך לעשות פעולות מיוחדות כדי להימנע ממלאכת בישול ביום טוב, זולת מה שאסרו חכמים. כפי שיבואר לקמן.

האם מותר להכין תה או קפה ביו"ט בכלי ראשון או מעירוי מכלי ראשון?

מלאכת אוכל נפש 'הותרה' ביום טוב לפיכך מותר לשפוך ביו"ט מים רותחים על תה או קפה שאינם מבושלים, ואין צריך למעט באיסור בישול כגון לשפוך מכלי שני וכדומה⁵.

(ב) עוגה שאפשר לאפותה מערב יום טוב, וכן בישול פירות (קומפוט), יש להכינם מערב יום טוב, ואם לא הכינם מבעוד יום, יש להכינם בשינוי. ואופן השינוי לחתוך לחתיכות גדולות או לבשל על אש קטנה.

(ג) יש להדליק נרות יום טוב מערב יום טוב קודם בין השמשות, כיון שדינם כצרכי אוכל נפש שאפשר לעשותם מערב יו"ט⁶.

(ד) אין להכין שמרים, גבינה, ריבות ממותקות (שהסוכר משמרן), ערק וכדומה ביום טוב⁷. ובהם יש להחמיר יותר, כיון שהדרך לעשותם בכמות גדולה המספיקה לימים מרובים ונראה כעושה לצורך חול. ומכל מקום על ידי שינוי אפשר לעשות גם ביום טוב⁸.

(ה) הרוצה לחמם מים לשתייה אין זה נחשב כדבר שאפשר לעשותו מערב יו"ט, כיון שיש לו הפסד אם שיעשהו מערב יו"ט שהרי יצטרך להשאיר להבה נוספת דלוקה על הכיריים⁹.

אנין טעם שאוהב רק אוכל טרי, האם רשאי להכין ביו"ט גם מאכלים שלא נפגם טעמם מאוד אם יכין אותם מערב יום טוב?

גם מאכלים שלא נפגם טעמם הרבה אלא מעט מותר לעשותם ביום טוב כפי הרגילות בחול¹⁰. וכן כל מאכל שטעמו לא נפגם אך מראיתו משתנה, חשוב כדבר שמפיג טעם¹¹. ולכן מותר להכין שחינה ביום טוב כרגילותו בחול, וכן מותר לתת מיוזג או סחוג לתוך דג הטונה, או לעשות סלט ביצים למרות שיש בכך לישה (החתיכות מדבקות ונעשות כגוש אחד). מפני שאם יכינו אותם מערב יום טוב יפוג טעמם או מראיתם.

האם כל המלאכות הותרו לצורך 'אוכל נפש'? והאם מותר לקצור או לסחוט לצורך אוכל נפש?

אף על פי שמלאכת אוכל נפש הותרה ביום טוב, היתר זה נאמר דווקא במלאכת אפייה, לישה, בישול ובורר, שהם המלאכות הנעשות מתהליך הלישה ואילך, כיון שהרגילות להכין מהם כמות מועטת עבור אותו היום בלבד. אבל שאר המלאכות כגון הקצירה, הבצירה והסחיטה וכיוצא ב, שהדרך לעשות אותם בכמות גדולה שתספיק לימים מרובים, לא הותר לעשותם ביום טוב¹².

יש אומרים שמלאכות אלו שלא הותרו לעשותם ביו"ט אסורות מהתורה¹³, ויש אומרים שאסורות מדרבנן, מחשש שמא ידחה האדם מלאכות שאפשר לעשותן מערב יום טוב ליו"ט, ונמצא טרוד ועסוק במלאכה ועבודה כל החג וימנע משמחת יום טוב¹⁴.

האם מותר להכין ביו"ט מאכלים שהיה אפשר להכינם מערב יו"ט?

כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב יום טוב באופן שלא יפוג הטעם הטוב של המאכל, ולא יהיה לו שום הפסד אם יעשנה מערב יו"ט, יש לעשותה מערב יו"ט. ואם לא הכין את המאכל מערב יום טוב רשאי להכינם ביום טוב בשינוי¹⁵. ולהלן כמה דוגמאות מעשיות לכך:

(א) אטריות, קוגל, גלידה, גלי ופודינג, מטבוחה, ביצים מבושלות, עוגיות פריכות וכדומה, כיון שאין טעמם נפגם כשנעשה יום קודם יש להכינם מערב יו"ט.

1 גמ' ביצה יב, רמב"ם פ"א מהל' יו"ט ה"ד, שו"ע סימן תצה ס"א.

2 שו"ע סימן תצה ס"ב, משנ"ב סק"ג.

3 רמב"ן במלחמות, רשב"א וראה בשעה"צ סימן תצה ס"ק יח.

4 טור סימן תצה, רמב"ם פ"א ה"ה.

5 משנ"ב סימן תצה ס"ח, כה"ח סק"י. חזו"ע עמ' ט' שנכון להחמיר.

6 חזו"א הובא באורחות רבינו ח"ב עמ' ק, חזו"ע יו"ט עמ' שו, שבות יצחק פ"ו אות א'

ס"ק ב' בשם הגריש"א, אורל"צ ח"ג פ"ח ה"א.

7 שו"ע סימן תקו ס"ח, סימן תקי ס"ג ס"ה.

8 משנ"ב סימן תצה ס"ה, חזו"ע עמ' ח'.

9 ראש יוסף ביצה לג ד"ה אין, שש"כ פ"ב הע' ו', חוט שני פ"ב ס"ק ב.

10 רמ"א סימן תצה ס"א, משנ"ב סימן תצה ס"ק ט.

11 משנ"ב סימן תק"ד סקט"ז.

12 משנ"ב סימן תצה ס"ק ח.

13 שו"ע סימן תצה סימן א'.

14 ר"ן רפ"ב דביצה, פמ"ג סימן תצה א"א סק"ג, שו"ע הרב סימן תקי קו"א סק"ב, שו"ת רב פעלים ח"ב סימן נ"ז.

15 הגריש"א והובא בלקט הל' יו"ט להגר"א דינר פ"י ס"א.

כמו כן, מותר לשפוך מים רותחים על כוס רטובה, ואין צורך לנגבה או לנער את הטיפות לפני השפיקה, כפי שמחמירים לכתחילה בשבת¹⁶. וכן מותר לשפוך מים רותחים לבקבוק תינוק שיש בו דייסה, אף אם הדייסה אינה מבושלת, וכן מותר להוסיף חלב אפילו שאינו מבושל, לכוס שיש בה מים חמים.

האם מותר לכסות (להטמין) סירים בשמיכות ביום טוב עצמו?

הרצה להטמין ביו"ט יכול להטמין אפילו בדבר המוסיף הבל, ולכן מותר לכסות סיר העומד על גבי האש במגבת וכדומה כדי לשמור חומו.

האם מותר להכין ביו"ט בשר או תבשיל בכמות גדולה, או שצריך לצמצם ולהכין רק מה שאוכלים בחג?

מותר לבשל ביום טוב בקדרה אחת כמות גדולה של אוכל, למרות שלא יהיה בכך צורך ביום טוב ואין לחוש בכך לאיסור 'ריבוי בשיעורים'¹⁷. טעם ההיתר מפני שכאשר מבשלים כמות מרובה התבשיל נעשה טוב יותר¹⁸. כמו כן, במקרים שההוספה משייחה את התבשיל, יהיה מותר להוסיף בקדרה גם לאחר שהונחה על האש, וכגון להוסיף בשר או דגים, שבכך התבשיל נעשה שמן יותר. וכן מותר לתת יקות למרק להוסיף טעם למרק. אך אין להוסיף לתבשילים שאין ההוספה בהם משייחה את שאר התבשיל שלא לצורך החג, כגון בקדרה שמתבשל בה אורז, פתיתים או אטריות אין להוסיף עוד אורז שלא לצורך החג, כיון שהוספה זו אינה משייחה את התבשיל והרי הוא כמבשל שלא לצורך החג. בכל הנ"ל טוב להחמיר שלא לומר בפירוש שמבשל לצורך מחוץ¹⁹.

האם מותר להכין בשר צלי בשיפוד, בכמות גדולה יותר ממה שאוכלים בחג?

ההיתר לבשל בכמות מרובה נאמר דווקא כשהכל מתבשל באותה קדרה, שבוזא אף על פי שהחתיכות נפרדות מכל מקום כיון שהקדירה היא אחת, חשוב כ'ריבוי בשיעורים' ומותר. אך להניח שתי קדירות נפרדות שלא לצורך החג אסור, ודינו כ'ריבוי במלאכות' שאסור ביום טוב²⁰. לכן, כשצולים בשר בשיפוד, אסור להוסיף שיפודים שאינם לצורך האכילה בחג. אולם, בשיפוד אחד מותר להכניס יותר בשר כדין קדירה אחת ומותר²¹.

כמו כן, אסור לטגן קציצות דגים ובשר שאינם לצורך יום טוב, מאחר ואינו משייח את שאר

התבשיל. ולכן המטגנים שניצלים וכיוצא ב, כיון שכל טיגון הוא בפני עצמו, יש להיזהר לטגן רק בכמות המיועדת ליום טוב ולא ליום חול²². אכן כשמטגנים בשביל אורחים או כדי שיהיה ברווח לכולם מותר גם אם לא הכל יאכל בחג עצמו²³.

האם מותר להוסיף מים למיחם השמלי ביו"ט?

מותר להוסיף מים למיחם השמלי ביום טוב. מכל מקום השופך מכלי שבידיו למיחם, אם השפיקה אינה בבת אחת אלא בהפסקות, צריך להפסיק מיד אחר ששפך כדי צורכו לשתיה בחג, משום שבשפיקה בהפסקות כל שפיקה ושפיקה היא נחשבת כנתינה נוספת על האש ואסור להוסיף מים שלא לצורך²⁴.

אמנם, אם יש חשש שיתאדו כל המים ויכבה המיחם ולא יוכל אח"כ לחמם מים לצורך יו"ט מותר להוסיף מים לכתחילה²⁵.

האם מותר לאפות בתנור ביום טוב?

אין לאפות בתנור השמלי ביום טוב, אלא אם כן הודלק על ידי שיעון אוטומטי שהוכן מערב יום טוב²⁶. ומותר ביו"ט לפתחו כדי ליתן בו את התבשיל ולסגור אותו, וכן לאחר מכן לפתוח לשם ביקורת, או לסגור ולפתוח לשם הוצאת התבשיל, וכן הדין גם בתנור עם תרמוסטט כיון שיש בו צורך אוכל נפש²⁷. ומותר אף להגביר את מעלות החום בזמן שהתרמוסטט דולק, כיון שאין זה מבעיר אלא רק מונע את התרמוסטט מלכבות את התנור כשיגיע למעלות חום והוא מוסיף זמן ולא מוסיף חום או גוף חימום נוסף. אבל תנור שיש בו צג דיגיטאלי אין להקל ואסור להשתמש בו ביו"ט.

המבשל ביום טוב האם יכול למדוד את התבלינים בכלי מדידה?

המבשל או האופה ביו"ט אם דרכו בחול למדוד התבלינים באופן מדויק - מותר לעשות כן גם ביו"ט. אבל אם בחול אינו מדקדק למדוד בכלי גם ביו"ט אין לו למדוד אלא ייתן אותם בהשערה ואומד²⁸. וכן מותר לשקול לצורך מצוה, כגון לשקול כזית מצה או מרור למצווה ליל פסח²⁹.

האם מותר להזמין גוי לסעודת יום טוב, ומה הדין בעובדת זרה המטפלת בקשישה ומתארחת בבית הילדים?

אסור לעשות מלאכות ביום טוב לצורך גוי ביום טוב. כגון לבשל, לחמם מים, וכל כיוצא ב, שנאמר 'אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו

יעשה לכם', ודרשו חז"ל 'לכם' ולא לגוים, ולפיכך אסרו חז"ל להזמין גויים לסעודת יום טוב, גזרה שמא יבשל בשבילם (בקדרה בפני עצמה)³⁰. וכן יש לחשוש שאסור איסורים המצויים ביום טוב וכגון לחתוך סלט עבורו (שלא לאלתר, או במגדרת) שבוה יעבור על איסור תורה של טוחן דלא שייך בזה 'ריבוי בשיעורים' אלא 'ריבוי מלאכות' שאסור, וכן אסור לחמם להם מים לצורך הכנת קפה וכיוצא ב, אולם, דווקא להזמינו אסור שאז יש חשש שירבה בשבילו כדי לכבדו, אבל אם בא מעצמו לבית ישראל מותר להגיש לפניו מהאוכל שהכינו עבורו כל בני הבית, ולא חששו שירבה בשבילו³¹.

עובדים זרים הנמצאים בבתים פרטיים או ציבוריים (בתי אבות וכדומה) לצורך טיפול בקשישים, מותר לישראל לתת להם ממה שמבשל עבור האורחים היהודים, כיון שלא יישל במיוחד בשביל הגוי³².

האם מותר להזמין יהודי שאינו שומר מצוות לסעודת יום טוב?

אסור לבשל לצורך ישראל שמחלל שבת בפרהסיא וכן אסור להזמינו לסעודות יום טוב³³. אך אנשים שאינם שומרי תורה ומצוות בזמנינו יש שהחשיבום כתינוקות שנשבו³⁴, ויש הסוברים שכיון בארץ ישראל שכולם יודעים מעניין היהדות והשבת אין להחשיבם כתינוקות שנשבו³⁵. ולכן כשיש צורך להזמין אורחים שעדיין לא זכו לשמור תורה ומצוות, כדי לקרבם ולהחזירם אפשר לסמוך על דעת המתירים³⁶.

אם מתאפשר הדבר טוב יותר שיבשלו את כל המאכלים מערב יום טוב (כמו בשבת), ולהקנות את כל האוכל לאורחים (על ידי אחר), ובכך יחשב שהאורחים אוכלים משלהם³⁷.

מי שעבר ובישל שלא לצורך יום טוב, האם המאכל מותר באכילה?

מי שעבר ובישל במזיד או בשוגג בישולים שאינם לצורך יום טוב, מותר לאכלם בשבת או בחול³⁸. טעם ההיתר הוא מפני שלא קנסו חכמים על מי שעבר ועשה מלאכה ביום טוב, כמו שקנסו לעושה מלאכה בשבת החמורה³⁹. ויש אומרים שטעם ההיתר מפני שהותרה מלאכת הבישול כשעושה לצורך יום טוב, אף לענין שלא לאסור בדיעבד אפילו כשבישל שלא לצורך יום טוב⁴⁰. ולפי טעם זה אין להתיר הנאה משאר מלאכות האסורות ביום טוב, כיון שרק בבישול יש להקל. וכן ראוי להחמיר⁴¹.

30 ביצה כ ע"ב, שו"ע סימן תקיב סעיף א.

31 שם.

32 רמ"א סימן תקיב סעיף א, משנ"ב ס"ק יא, הגר"ק בחוט שני פ"ד ס"ק ג, ילקו"י עמ' ת'.

33 פמ"ג א"א סימן תקיב ס"ק א, משנ"ב ס"ק ב, חו"ע עמ' לט, שבות יצחק יו"ט פ"ד בשם הגריש"א, חוט שני פרק ד'.

34 שו"ת בנין ציון סימן כג, מהרש"ם ח"א סימן קכא, בית יצחק ח"ב מיו"ד סימן כג, חו"א יו"ד סימן ב, הליכות עולם ח"ח עמ' ו'.

35 אג"מ ח"ד אה"ע סימן נט, שבת הלוי ח"ט סימן רנז, מנח"י ח"ג סימן כו אות ד, אורל"צ ח"ג פ"ט אות ג, הגריש"א בלקט הל' יו"ט פ"ג הע' ז'.

36 חוט שני פ"ד ס"ק ג, ילקו"י עמ' שצט.

37 הגריש"א באשרי האיש ח"ג פ"ג ס"ח.

38 שו"ע סימן תקכו סעיף כג.

39 א"ר סימן תקב ס"ק ג, שו"ע הרב סימן תק"ב ס"א וסי"ג, בה"ל סימן תקכו שם.

40 שו"ת הריב"ש סוף סימן רנד, חו"ע עמ' לח.

41 הגר"ש אויערבך במכתב שבסו"ס יו"ט שני כהלכתו, חו"ע שם.

16 הגריש"א בהל' חג בחג פרק י' הערה 43, חוט שני עמ' נט.

17 שו"ע סימן תקג סעיף א'.

18 רשב"א וטור הובאו בב"י בסימן תקג, משנ"ב ס"ק ה.

19 משנ"ב ס"ק ו חו"ע עמ' לח.

20 שו"ע סימן תקג סעיף א.

21 משנ"ב שם ס"ק ה.

22 ב"י סימן תקג בשם תשובת הרשב"א ח"א סימן תרפא.

23 לקט יושר (עמ' 105) בתשובת תרומת הדשן.

24 שו"ע סימן תקג סעיף ב, משנ"ב ס"ק יד, יב"א ח"ז סימן מח אות ב', שבות יצחק עמ' לח בשם הגריש"א.

25 משנ"ב שם ס"ק טז.

26 חו"ע יו"ט עמ' נה, עב.

27 ש"ש פ"א בהע' צב, בעל הבאר משה בפסקי הל' יו"ט אות ט"ז, אורחות שבת פכ"ו סט"ז, ע"פ השו"ע סימן תקז ס"ה.

28 שו"ע סימן תק"ד סעיף ד', מג"א סימן תק"ד ס"ק ג, משנ"ב ס"ק כב, חו"ע עמ' עג.

29 שו"ע סימן ש"ו ס"ז, שו"ת יח"ד ח"א סימן טז, ש"ש פכ"ט סעיף לח, אורל"צ ח"ב עמ' רט, הגריש"א הל' שבת בשבת ח"ד עמ' קו.